

ФІЛОСОВСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЇ КАЛОКАГАТІЇ: СПАРТА ТА АФІНИ

Ірина Кобзева

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті висвітлюються філософсько-антропологічні витоки античної калокагатії в грецьких державах: Спарта та Афіни. В Греції виховання людини було спрямоване на розумовий, фізичний і музичний розвиток, це була єдність «гімнастичного» і «мусичного». Дві ці структурні складові були класичною рівновагою тіла і духу, ідеалом «калокагатії» – краси і добра, злитих в людині воедино. Умовою для калокагатії, в афінському і спартанському полісах, було належати до громадянського суспільства і наявність відповідного дозвілля. У різні історичні періоди розвитку, філософський сенс і зміст поняття «калокагатія» зазнає різних модифікацій і вельми відрізнялося один від одного. Афінське суспільство намагається спростувати концепцію, яка говорить, що калокагатія аристократичний ідеал.

Ключові слова: калокагатія, гармонійний розвиток, людина, ідеал, суспільство, Спарта, Афіни.

Кобзева Ирина. Философско-антропологические истоки концепции калокагатии: Спарта и Афины.

В статье освещаются философско-антропологические истоки античной калокагатии в греческих государствах Спарта и Афины. В Греции воспитание человека было направлено на умственное, физическое и музыкальное развитие. Это было единство «гимнастического» и «мусического». Две эти структурные составляющие были классическим равновесием тела и духа, идеалом «калокагатии» – красоты и добра, слитых в человеке воедино. Условием для калокагатии, в афинском и спартанском полисах, была принадлежать к гражданскому обществу и наличие соответствующего досуга. В разные исторические периоды развития, философский смысл и содержание понятия «калокагатия» подвергалось различным модификациям и весьма отличалось друг от друга. Афинское общества пытается опровергнуть концепцию, гласящую, что калокагатия аристократический идеал.

Ключевые слова: калокагатия, гармоническое развитие, человек, идеал, общество, Спарта, Афины.

Kobzeva Iryna. Philosophical and anthropological origins concept of kalokagathia: Athens and Sparta

The paper studied the philosophical and anthropological origins antique kalokagathia in the Greek states of Sparta and Athens. In Greece, human education was directed toward mental, physical and musical development. This was the unity of the «gymnastic» and «musical» (mousikē). These two structural components were the classical balance of body and spirit, the ideal of «kalokagathia» – beauty and goodness, merged in man into one. The evidence from these studies suggests a variety of factors related to the difference between the term «kalokagathia» Athens and Sparta should be stressed. The condition for «kalokagathia», in the Athenian and Spartan poleis, was to belong to civil society and the availability of appropriate leisure activities.. In different historical periods of development, the philosophical meaning and content of this concept, of «kalokagathia» was is subjected to various modifications and very different from each other. The task of the Spartan aristocratic education was limited to the training of the military community, the ultimate goal of educational in the multi-year Athenian school was first of all the recognition of oneself as a full member of the elected wealthy Athenian society; consequently, the tasks of education were primarily to acquire a number of such knowledge and skills that would raise the personal individual culture of a full citizen, would be its attributes as a «freeborn» Hellenes and would be given the opportunity diverse to spend time recreation and leisure. In conclusion the author says that the concept of «kalokagathia» by the Athenians was used in a broader sense – the recognition of oneself as a full member of the elected elite of Athenian society, while in the Spartans the «kalokagathia» had a narrower meaning – only military valor prevailed, including bravery, courage and man's patriotism. The arguments given above prove that the two systems are pretty similar, since both in one, and in another case, the person in the center of attention, acts as the main active person and is the bearer of «kalokagathia». Both Athens and Sparta borrow from «kalokagathia», gradually, each one has almost all the features of himself, and therefore education in these policies accumulates in itself both spiritual and moral and physical potential in the area of forming a new state man model as a messenger of the «kalokagathian» ideal.

Key words: kalokagathia, harmonic development, man, ideal, society, Sparta, Athens.

Ідея, що і тіло, і розум потрібно розвивати та культивувати була головною концепцією, яка зароджувалася в стародавньому суспільстві, а це було підґрунтям перш за все для розвитку грецького ідеалу. Однак, це стосувалося лише тих хто був на вершині соціальних сходів, – аристократії, для яких і стає калокагатія аристократичним ідеалом. І саме це визначало специфічну особливість грецької цивілізації для розвитку всебічно гармонійної особистості саме в Греції, а не в іншому місці. Сутність поняття «калокагатія» було неоднозначне вже в античний період і мало різне значення в окремих грецьких державах.

Основна мета дослідження – вивчити філософсько-антропологічні особливості калокагатії двох провідних полісів Стародавньої Греції – Афін і Спарти.

Перш за все, необхідно відзначити, що в сучасній науці термін калокагатія ще недостатньо вивчений, як закордонними, так і вітчизняної вченими хоча і існує певна кількість спеціальних досліджень. Цій проблемі присвячено праці багатьох учених: О. Лосева, Г. Вагнера, Е. Нікітюка, Д.С. Новикова, Е. Фролова, А. Салаппа Еліопулу, Н.М. Гудкова, А.В. Сьомушкіна, А.А. Гусейнова, в тому числі і

сучасних українських вчених: К.С. Семенюк, І.К. Садик, І.А. Нагіленко, І.О. Пантелеєвої та закордонних авторів: Г. Ванкель, В. Донлан, Ф. Буріот, У. Еко, А. Хаузер, Хорхе Томас Гарсія, М. Дюррігл, В. Олівова, І. Мартінкова.

Досягти калокагатії, за античними умовами, можливо було завдяки багаторічному вихованню. Про сутність її складових грецька література починає замислюватися вже з гомерівських часів. На працях Гомера і Гесіода фундаментується умова для появи цього ідеалу в VIII ст. до н.е. Надалі грецькі філософи почали все частіше підкреслювати важливість, як для людини, так і для суспільства виховання. У IV ст. до н.е., як і завжди, можна було почути найрізноманітніші думки про те, як личить виховувати молодь. Не так уже й легко тому уявити собі систему навчання та виховання в попередні століття, протягом яких в Греції відбулося стільки змін в політичних та суспільних відносинах та в поглядах на світ і людське життя. Аристотель висловився з цього приводу: «...Не можна залишати нез'ясованим, що взагалі являє собою виховання і як воно повинно здійснюватися. В даний час існує розбіжність з приводу практики виховання: не всі згодні в тому, чому повинні вчитися молоді люди...» (Аристотель. Політика, VIII, 1, 1–3, 1337a). Він сам розглядав виховання як єдність фізичного, морального і розумового виховання, яке виступає засобом збереження державного ладу [1, с. 393]. Сенека (I ст. до н.е. – I ст. н.е.) вважав головним завданням виховання, моральне вдосконалення людини, основною силою, що спрямовує і якою є філософія, для чого необхідні душевний спокій і рівновага, що досягається розумом. При цьому основним поняттям виховання у Сенеки виступає норма, яка визначає сам погляд на життя. Нова концепція виховання стала основою освіти аристократичної молоді. В кінці шостого століття філософ і математик Піфагор заснував школу в Кротоні, де були не тільки наукові дослідження, а й обов'язкове систематичне фізичне виховання в курсі всього навчання. Це призвело до усвідомлення збалансованості в навчанні як фізичного так і розумового розвитку. При гармонійному розвитку двох цих компонентів можна досягти досконалого розвитку людської особистості. Тут і виникає ідеал калокагатії (*kalos* – красивий, *agathos* – добрий, благородний) який об'єднав фізичні і моральні чесноти в співвимірну єдність. Калокагатія бере свій початок в уявленнях про прекрасне, в тренуваному тілі юнака «благородного народження», і згодом досягає висот абстракції, стає виразом цивільних і етичних цінностей античного суспільства, втілених в гармонійно розвинену особистість. Цим досягненням педагогічної думки Стародавній світ

був перш за все зобов'язаний афінянам, які прагнули до повного, всебічного розкриття здібностей людини, в той час як спартанці дбали головним чином про виховання фізичне, покликаному дати державі захисника – сильного, дисциплінованого воїна. Але в історії стародавньої Греції поступово аристократична домінанта «благородного народження» втрачає свої позиції що і дозволило застосовувати ідеал калокагатії (властивий раніше виключно аристократичним верствам суспільства) в інших соціальних умовах. У різних державах були різні умови існування тому і еволюція проходила з відмінностями відрізнити одне суспільство від іншого, приймаючи властиві тільки цій провінції риси. Такими державами які протистоять один одному були Спарта і Афіни. Це протистояння стосувалося політичної, громадської, культурної та, з неминучістю, педагогічної сфер.

В античності, як і, мабуть, в усьому стародавньому світі важко знайти більш унікальну державу і суспільство, ніж спартанське. Своєрідність державного устрою Спарти, яке об'єднало елементи різних форм правління, в поєднанні зі специфічним способом життя та системою виховання спартанців, справляли незабутнє враження на греків і римлян навіть тоді, коли цей поліс втратив своє значення. Всі античні автори були схильні пояснювати колишню велич Спарти мудрістю прийнятих нею в давнину законів, а сучасний занепад пов'язувати з відмовою від їх неухильного виконання. Спартанське «благозаконня» (*εὐνομία*) визнавали навіть ті з них, хто не цілком поділяв затверджені їм цінності (Фуکیدід, Аристотель). При цьому спартанське законодавство здавалося ідеальним або близьким до ідеалу, до тих античних мислителів, які вище за все ставили соціальну стабільність, рівність громадян і їхнє служіння загальному благу (Платон, Ксенофонт, Плутарх) [2, с. 372].

Спартанська аристократія втративши свої позиції і привілеї отримала встановлену рівність серед всіх спартанських громадян. Спарта була воєнізованою державою, тримаючи навколишні території в своєму підпорядкуванні, для цього була організована система фізичної підготовки для молодих спартанців, а всі дорослі чоловіки більшу частину свого життя проводили в таборах з суворою військовою підготовкою. Був дуже високий поріг вимог саме до фізичної підготовки кожного індивіда. Калокагатійний ідеал тут представлений виключно на фізичній складовій воїна. Ось висловлювання деяких мислителів з приводу спартанського виховання. Плутарх називає спартанську школу «школою слухняності», яка «витривалість чудово виховує» [1, с. 17]. У «Кіропедії» Ксенофонт

малює образ ідеального правителя, вихованого в душі близькому саме до спартанської традиції, відзначаючи, що в перських школах «вчать справедливості» [3, с. 10].

Тут був розширений соціальний прошарок населення який би міг брати участь в навчанні, але тільки в повній покорі та відданості державі. Це ясно можна побачити прочитавши вірш спартанського поета Тиртея про те що з цього ідеалу виключено все, що не сприяє військовим цілям – спортивні змагання, краса, багатство, красномовство. Мілітаризація призвела до зростання влади в спартанській державі, яка поступово опанувало весь Пелопоннес і була наймогутнішою державою в Греції. Однак цей мілітарний режим став обмежувати свободу та унеможливити розвиток творчої діяльності. Результатом став внутрішній застій, який проявився в занепаді ремесел і мистецтв, а також в погіршенні стану духовного і як не дивно фізичного виховання. У той час як в VII ст. до н.е. це було потужна держава яка виграла майже всі змагання в Олімпійських іграх, але вже в VI ст. до н. е. спартанські спортсмени практично зникли зі списків переможців. В результаті загального застою в спартанському суспільстві V ст. до н.е. Спарта втрачає свої провідні позиції економічної і культурної держави Греції і поступається місцем Афінам.

Оскільки аристократія поступово була замінена урядом в полісах Афін, це дало можливість для нових реформ і змін. Всіх афінян класифікували відповідно до нових критерії, не по народженню, як раніше, а по наявності власності. Це стало фундаментом основи Афінянської демократії. Саме ця демократія дозволила застосувати аристократичний ідеал калокагатії для більш розширеного ареалу соціальних верств населення та яка була кінцевою метою виховної та освітньої системи в Афінах. Лукіан чітко висловився з цього приводу: «Найбільше ми намагаємося, щоб громадяни були прекрасні душею і сильні тілом, бо саме такі люди добре живуть разом в мирний час і під час війни рятують державу і охороняють її свободу і щастя» [1, с. 28]. Афінянин повинен бути всебічно розвинутою людиною, для того щоб брати участь в управлінні державою на політичній арені. Всебічна освіта ґрунтувалася на інтелектуальному розвитку і фізичному. Цією просвітницькою діяльністю займалися спеціальні так звані вчителі мудрості-софісти. Саме вони викладали для кожного охочого: риторику, право, історію, філософію та природничі науки. Початковою освітою забезпечувалися навіть бідні громадяни Афін. Були три основні напрямки у викладанні: граматичне, музичне та гімнастичне – рівновага тіла і духу (ідеал «калокагатії» – краси і добра).

Перший складався з читання, письма, арифметики і розвитку пам'яті за допомогою віршів Гомера, Гесіода, Солона. Другий напрямок був зосереджений на музиці, яка вважалася найкращим засобом для очищення розуму і емоцій людини. І третій – гімнастичний, який стосувався всебічного фізичного розвитку тіла, сюди входили активні види спорту, такі як біг, боротьба, бокс і ігри з м'ячем; загальна гігієна: парові ванни, масаж; і змазування тіла ароматичними мазями. Ця система доступної освіти означала, що в V ст. до н.е. практично всі афінянські громадяни були грамотними, були озброєні загальними знаннями грецької історії і цивілізації, а також фізично були добре підготовлені. Таким чином, давньогрецький аристократичний ідеал калокагатії розквітав та розростався на ґрунтах афінянської демократії реалізуючи закладені до нього цінності. Це знайшло своє відображення в духовному та фізичному розвитку усіх Афін.

Ідеал калокагатії в Афінах, можна знайти в громадських формах дозвілля. Такими були Олімпійські Ігри які досягли найбільших висот саме під патронатом Афін. Інші, Панафінейські ігри, включали не тільки різноманітні форми спортивного змагання, але і музичні змагання і також публічне читання. Афіни стали не лише потужною грецькою державою, а й найбільш високорозвинутою політично і культурно. Афіни очолили весь грецький світ, і були прикладом для інших грецьких держав. Саме завдяки Афінам ідеал калокагатії поширився по всій грецькій цивілізації. У філософському розумінні ідеал калокагатії дбав про внутрішній і моральний зміст людини і про його ставлення до навколишнього світу. Тут мало величезне значення сукупність тих людських якостей які сприяли до того, що людина була цінністю для держави і суспільства і це стало візитною карткою Афін. Згодом філософські мислителі усвідомили ще один важливий аспект всебічно гармонійного розвитку людини – це вільний час. Ця ідея належала Солону, в VII ст. до н.е.. Соціальні реформи, які він ініціював, як архонт (вища посадова особа в Древній Греції) Афін, вважалися умовою, за якої кожна людина може досягти щастя. Щастя, справжня мета всього людського життя, і яке можна знайти в годинах дозвілля. У V ст. до н.е. увійшло в побут і стало звичним слово схола (грец. Schole – дозвілля, відпочинок, місце зустрічі вчителя з учнями) і саме це малося на увазі, як «справжнє» життя, на відміну від часу, проведеного в корисних заняттях – асхола. За Аристотелем, у вільний час, людина частково може приділити увагу освіті, і частково заходам, які були для блага спільноти.

Соціальна реалізація ідеалу калокагатії помітно змінила хід подальших подій в афінянській демократії під час яких змінилися як політичні, так і соціальні

фонди, і акцент змістився на інші елементи. Надалі через війни між Афінами і Спартою, позиція лідера грецького світу похитнулася, і афінська демократія також постраждала. Відбулося повернення до відмінностей в положенні громадських груп в житті афінян, а це в свою чергу мало своє відображення на ідеалі калокагатії. Бідні мешканці були виключені з політичного життя, освітня система класичного періоду була надламана, і вони втратили можливість отримати початкову освіту, а разом з цим можливість займати державні посади. У Аристотеля і пізніших авторів цих людей стали називати *idiotai* (назва людей з низьким соціальним статусом). Вся влада була зосереджена в руках багатіїв, і вже тільки вони мали доступ до можливості всебічно гармонійного розвитку людини. Продовження традиції калокагатії відбувалося і далі, але вже з серйозними обмеженнями і знеціненням її сутності. На перший план в концепції калокагатії виходить розвиток розумових здібностей, і це призвело до зниження інтересу до фізичного розвитку.

Підбиваючи підсумок зауважимо, що термін калокагатії афінянами використовувався в більш широкому сенсі за для позначення досконалості стосовно до усього. Це і фізична краса тіла, розумові здібності, моральні якості та духовне наповнення. І кінцевою метою освітньої роботи в багаторічній афінської школи було перш за все усвідомлення себе як повноправного члена обраного заможного

Список використаних джерел

1. Жураковский Г.Е. Очерки по истории античной педагогики / Г.Е. Жураковский. – М. : УЧПЕДГИЗ, 1940. – 471 с.
2. Кочеров С.Н. Хилон как моральный законодатель Спарты / С.Н. Кочеров // Schole. Философское антиковедение и классическая традиция. – 2017. – Т. 11. – Вып. 2. – 400 с.
3. Ксенофонт Киропедия Ксенофонт / Ксенофонт; С.Л. Утченко (ред.). – М. : Изд-во «Наука», 1976. – 336 с.

Відомості про автора:

Кобзева Ірина Олександрівна

kobzeva0501@gmail.com

ORCID 0000-0001-8543-6599

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
вул. Алчевських, 29, м. Харків,
61002, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i10.2407>

Надійшла до редакції: 15.09.2017 р.

Прийнята до друку: 20.10.2017 р.

Рецензент:

*доктор філософських наук,
професор Троїцька Т.С.*

афінського суспільства. Виховання «зводилося насамперед до того, щоб придбати ряд таких знань і навичок, які підіймали б особисту індивідуальну культуру повноправного громадянина, були б його атрибутами як «вільнонародженого» (*ingenuus*) елліна і давали б йому можливість різноманітно проводити його вільний час і його дозвілля. І думка про те, що калокагатія є виключно аристократичним ідеалом стає не настільки впевненим ствердженням завдячуючи цим афінянам. У спартанців же калокагатія мала більш вузьке значення, причому, серед інших якостей превалювала військова доблесть, що включає хоробрість, мужність і патріотизм людини. Але за замовчанням, і для спартанців, зовнішня характеристика теж мала велике значення –, але тільки, як хороша фізична форма, без якої неможливо було спартанцю здійснювати військові подвиги, і аж ніяк не фізична краса тіла. Але з погляду загального враження, обидві системи дуже схожі, оскільки як в одному, так і в іншому випадку людина у центрі уваги, постає як головна дієва особа та є носієм калокагатії. Як Афіни так і Спарта, запозичують від калокагатійності, потроху, кожна для себе майже усі риси та тому виховання в цих полісах акумулює в собі і духовний, і моральний і фізичний потенціал в області формування нового образу державної людини як посланця калокагатійного ідеалу.

References

1. Žurakovskij G.E. Očerki po istorii antičnoj pedagogiki / G.E. Žurakovskij. – M. : UČPEDGIZ, 1940. – 471 s.
2. Kočerov S.N. Hilon kak moral'nyj zakonodatel' Sparty / S.N. Kočerov // Schole. Filosofskoe antikovedenie i klassičeskaâ tradiciâ. – 2017. – Т. 11. – Вып. 2. – 400 s.
3. Ksenofont Kiropediâ Ksenofont / Ksenofont; S.L. Utčenko (red.). – M. : Izd-vo «Nauka», 1976. – 336 s.

Information about the author:

Kobzeva Iryna Olexandrivna

kobzeva0501@gmail.com

ORCID 0000-0001-8543-6599

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
29 Alchevska Str., Kharkiv, Kharkiv regson
61002, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/vers.v0i10.2407>

Received at the editors' office: 15. 09.2017.

Accepted for publishing: 20.10.2017.

Reviewer:

*Doctor of Philosophical Sciences,
Professor Troitska T.S.*